

- ⁶Віднянський С. В. Політика чехословацького уряду щодо укр. еміграції в міжвоєнний період // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Міжвідомчий зб. наук. праць. – Вип. 3. – К., 1993. – С. 42.
- ⁷Павленко М. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини й Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919 – 1924 рр.). – С. 190.
- ⁸Литвин М. Ідейно-політична боротьба за вплив на інтерновані частини української Галицької Армії // Русская, украинская и белорусская эмиграция в Чехословакии между двумя мировыми войнами. Результаты и перспективы проведенных исследований. Фонды славянской библиотеки и пражских архивов. – Praha: Narodni knihovna CR, 1995. – С. 572.
- ⁹Там само.
- ¹⁰Там само. – С. 573.
- ¹¹Нова Україна. – 1922. – Ч. 1. – С. 17.
- ¹²Енциклопедія українознавства. В 3-х т. – Т. 2. – С. 575.
- ¹³ЦДАВО України. – Ф. 3563. – Оп. 1. – Спр. 48. – Арк. 2.
- ¹⁴Віднянський С. В. Політика чехословацького уряду щодо укр. еміграції в міжвоєнний період // Вказ. праця. – Вип. 3. – К., 1993. – С. 43.
- ¹⁵М. Кугутяк. Діяльність Українського Громадського Комітету в Чехословаччині // Українська еміграція. Історія й сучасність. Матеріали міжнародних наукових конференцій, присвячених 100-річчю еміграції українців до Канади. – Львів, 1992. – С. 311.
- ¹⁶Микола Мушинка. Українці Чехословаччини // Українська діаспора. – Рік видання II. – Число 3. – С. 43.
- ¹⁷ЦДАВО України. – Ф. 3563. – Оп. 1. – Спр. 48. – Арк. 2.
- ¹⁸Три роки праці Укр. Громадського Комітету в Чехословаччині. 7. VII. 1921 – 7. VII. 1924. – Прага, 1924. – С. 11 – 14.
- ¹⁹Там само. – С. 13 – 14.
- ²⁰Там само.
- ²¹Трошинський В. П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. – К., 1994. – С. 51.
- ²²ЦДАВО України. – Ф. 3563. – Оп. 1. – Спр. 48. – Арк. 8.

Оксана ГАЛЬКО
Київ

ТРАДИЦІЇ УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ БОЙКІВ КАРПАТ (кінець XIX – перша половина XX століття)

Серед українських етнографічних груп, що населяють Карпатський регіон, можна виділити одну з найцікавіших та найменш досліджених – бойків. Бойківщина знаходиться в гірській системі західної частини українських Карпат. Вперше окреслення її етнологічних меж знаходимо у розвідці відомого чеського вченого П.Й.Шафарика¹.

На основі етнографічних та мовно-діалектичних даних територію, яку населяють українці-бойки можна окреслити за станом на кінець XIX – початок XX ст. за такими схематичними межами: ріка Лімниця на сході і верхів'я Сяну на заході; північну межу становлять передгір'я Карпат південніше Дністра; за південну межу етнографічної Бойківщини можна вважати Полонинський хребет між верхів'ями рік Ужа і Тересви на Закарпатті. За сучасним адміністративним поділом вказана територія охоплює південно-західну частину Рожнятівського і майже весь Долинівський райони Івано-Франківської області, Сколівський, Турківський, південну смугу Стрийського, Дрогобицького, Самбірського і більшу частину Старосамбірського районів Львівської області, північну частину Міжгірського і Великоберезнянського та весь Воловецький райони Закарпаття².

Специфічність бойків поряд з іншими групами відзначив І.Франко. “Гуцули не люблять бойків, – констатує він, – бо останні не українського походження”³. Питання про неукраїнське походження бойків вперше порушив І.Вагилевич, який пов'язував їх походження з кельтськими племенами бойів⁴. Ряд дослідників, зокрема С.Верхратський, виводили походження бойків за аналогією з лемками, враховуючи особливості їхньої лексики⁵. Польські дослідники XIX ст. виводили назву субетносу від слова “бояк” – віл, підкреслюючи їх підлегле становище.

Одним з малодосліджених питань є дослідження про укладення шлюбу та здійснення весільного обряду на Бойківщині.

Сімейний уклад бойків має свої і досить значні особливості. Будучи глибоко спорідненим з українською культурою взагалі, він має деякі риси, що не притаманні для решти населення України. Формування цих рис пов'язане з локальними особливостями, з історичними умовами та процесом міжетнічних зв'язків.

В зв'язку з складними природними умовами, гористою місцевістю, кам'янистим ґрунтом, було небагато орної землі – єдиного засобу для прогодування сім'ї і утримання господарства. В переважаючій більшості випадків саме її наявність чи відсутність ставала мірилом того, чи виникне нова сім'я.

На значній частині західноукраїнських земель звичаєве право обумовлювало земельний наділ у придане і для дочок, особливо ця тенденція побутувала на Бойківщині. Ця важлива обставина була причиною неодноразових зустрічей наречених з метою домовленості про шлюб, що позначилося на формах передвесільної обрядовості. Земельний наділ став важливою умовою вибору шлюбного партнера⁶.

– Котра гора крем'яниста,
То та лупається.
Котра дівка поле має –
То та віддається.

Характерним для Бойківщини було те, що пару синові до одруження вибирали батьки, оскільки вони потім надаватимуть матеріальну допомогу у влаштуванні весілля, а пізніше – новоствореній сім'ї.

За звичаєвим правом бойків непослух при виборі шлюбного партнера являв собою неповагу до батьків, особливо, коли відбувалися шлюби без їхнього благословення. Траплялися одиничні випадки вигнання з дому і позбавлення спадку. Саме так сталося з Іваном Федорівом (с.Либохора Сколівського району). Він, будучи з заможного роду, хотів одружитися з дівчиною небагатого роду, але батько не дав дозволу на цей шлюб. Молоді побралися без благословення батьків. Це розцінювалося сільською громадськістю як погане виховання, непокора і неповага до батьків, що було великою ганьбою, особливо для батька, – і він не хотів до смерті пробачити синового непослуху⁷.

– Широкеє листя на дубині ,
А хто кого любить, а хто кого кохат,
Не візьме ніколи⁸.

Ось чому шлюби переважно укладалися між рівними за майновим та соціальним станом.

Звичайно, весілля передувало тривале знайомство молоді. Цьому сприяли такі форми дозвілля: зальоти, кавалерки, шпацер і т.д. Відбувалися вони у вільний від сільськогосподарських робіт час – пізно восени, взимку. На вечорниці збиралися в хаті вдови чи літніх людей. Дівчата приносили плетіння, прядиво, вишивання. Робота чергувалася з відпочинком: танцями, співом, жартами. Під час таких вечорів відбувалося знайомство молоді. Знайомилася молодь і в церковному хорі, колядах, хоч на Бойківщині і побутувало правило, щоб дівчата і хлопці колядували окремо⁹.

Як на Україні, так і на Бойківщині зокрема, схвалювалися ранні шлюби. Про це свідчать українські народні прислів'я: “Хто рано встає і рано жениться – ніколи не розкаюється”, “Рано встане – діло зробить, рано жениться – дітей до розуму доведе”. Вікова межа на Україні мала досягти 15 – 17 років у дівчат та 18 – 20 років у хлопців¹⁰. Бойківські ж дівчата, як правило, виходили заміж в 16 – 20 років, хлопці одружувалися в 18 – 25 років¹¹. Вікова різниця між нареченими має бути невеликою.

Звичайно, на Бойківщині були і більш ранні шлюби. В таких випадках дівчина виходила заміж від 12 до 14 років. У матерів швидке віддавання їх дочок викликало гордість: “Добрий товар довго не залежується”, але більше це було спричинено економічними обставинами. В вище вказаний період часу діти жили з своїми батьками “до 14 душ челяди в хаті” і тому, за браком місця, батьки намагалися чим скоріш віддати дитину з хати. З оповіді Анни Юрків (с. Нижнє Синьовидне Сколівського району) в їх селі був випадок коли дівчинку Огиринчин Настю віддали заміж в 12 років, а вона на другий день після весілля пішла гратися з однолітками – “скакати в риси” (в класики)¹². Такі ранні шлюби не були правилом. Потрібно було одержати дозвіл в Львівській консисторії в єпископа. До консисторії зверталися також тоді, коли між молодими були кровноспоріднені зв'язки від третього коліна та у випадку однофамільництва. Шлюб допускався між 4-м і 5-м ступенем спорідненості по боковій лінії і між 7-м по прямій. Кровноспоріднені шлюби засуджувалися народом, від такого шлюбу народжувалися кволі діти і навіть каліки¹³.

Весільні обряди бойків можна умовно поділити на окремі цикли: передвесільний, весільний і після весільний. До передвесільної обрядовості відносяться “зальоти”, “обзорини”, “сватанки”, “змовини”¹⁴.

Весільна церемонія починалася з висватування дівчини. До хати дівчини засилали свата – “післа, сватача”, який домовлявся з її батьками про згоду на одруження дочки і яке приблизно “віно” – придане вони дадуть за неї. В деяких місцевостях Бойківщини процес сватання поділявся на два етапи: перша зустріч закінчувалася згодою дівчини та її батьків на шлюб, друга – скріпленням угоди і домовленістю про посаг. Сватів завжди було непарне число – їх спеціально запрошував молодий. Оглядини господарства молодого не практикувалися.

В Сколівському районі обряд сватання повністю співпадає з домовленням за придане. В цих змовинах найбільше фігурують батьки з двох сторін, але могли бути присутні і інші члени родини наречених.

На “сватанках” – своєрідній маленькій гостині вони починають обговорювати найважливіше питання – скільки тато молодій дасть їй землі: орної, сінокосу і городу, крім цього – скільки худоби й грошей. Якщо батько не міг виділити достатньо землі, він повинен дати гроші на її придбання. Заможні господарі інколи наділяли своїх дочок дуже великими ділянками 7 – 10 куснів (кусень, морг – 0,255 га)¹⁵, які, щоправда, знаходилися в різних місцях – під лісом (сінокіс), в долині (орна земля), коло садиби (город). Бідніші виділяли від одного до чотирьох куснів. Були випадки, коли землі не давали взагалі¹⁶. В таких ситуаціях дівчину брали заміж, коли вона проявляла себе як добра і роботяща газдиня, майстриня на “всі руки”¹⁷.

Розпочиналося сватання алегоричними промовами старост про полювання. Молода тут з’являлася не зразу, лише за третім разом вона виходила до гостей, віталася з усіма рукою, загорнутою в хустку. Гості при цьому також загортали руки в спеціально приготовані хустки. Пили по колу могорич: господар до старости, староста до молодій, молода до молодого і так обходили всіх присутніх. На сватанні молода обдаровувала всіх хустками¹⁸.

Останній етап сватання супроводжувався іграми, обрядовими піснями і танцями. Невід’ємними складовими цього дійства були обмін подарунками і перший посад молодих.

Обрядовість сватання на Бойківщині була важливим передшлюбним громадським актом, який санкціонував шлюб.

Весілля переважно починалося у вівторок, четвер і суботу, але такий підбір днів не став традицією, в селі Лавочнім воно відбувалося в понеділок, середу, п’ятницю¹⁹.

Запрошення на весілля було, фактично, проханням дозволу на шлюб у всіх жителів села: “Просить молодий (молода), щобисте були ласкаві поблагословити під вінець”.

Запросини на весілля нерідко були об’єднані в одну групу з іншим весільним дійством – молодіжним посадом, яке на Бойківщині носило різні назви – “гуски”, “друщини”, “заводини”. Вони виконувалися здебільшого протягом одного дня в такій послідовності: запрошення родини, повернення молодих з села, збирання барвінку і плетіння вінків, квітчання короваю і гільця, молодіжний посад.

Заводини розпочиналися окремо в молодого й молодій.

На одному з етапів “заводин” в бойківських селах плели вінки з колосу вівса та барвінку. Весільний почет з музиками, хлібом і горілкою, йшов зрізати барвінок на “вінці”. Обряд зрізання барвінку має локальні варіації. Переважно, цим займався дружба, але в селі Гвіздци його зрізував хлопець – сирота²⁰, в селі Доброгостові теж хлопець, який, зрізуючи гілочки барвінку, проказував: “А то – на дівку, а то – на хлопця” і так три рази²¹. Останні два варіанти проходять в лісі, куди також іде вся весільна дружина з молодими і музикантами. А в селі Мшанець²², Корчин, Крушельниця, Підгородці, Урич дійство проходить в господарстві, де живе заможне і щасливе подружжя²³. Дружба зрізає барвінок, протягуючи його через весільні перстні. Перед тим, як зрізати його, просять благословення у батьків:

– Татуню, мамуню, благословіть!

Родичі відспівують:

– Хай Бог благословить і ми благословляємо.

Свашки ладкають:

– Благослови, Божейку, першу дорожейку.

– Ай десьмо ся пустили – бисьмо ся гаразд гостили.

Ми йдемо на барвінок – Іванові на вінок,

На любе вінчанейко, на довге мешканейко²⁴.

Після зрізання барвінку, місце посипається вівсом, щоб він не переводився. В селі Корчин дружба з свашкою з цією метою танцюють на грядці, витоптуючи його (щоб буйніший виріс)²⁵.

З піснями поверталися в весільний дім і приступали до плетіння вінків. Ця церемонія в кінці XIX – поч. XX століття виконувалася або напередодні весілля (південно-східна Бойківщина), або у весільний день (центральна і північна частина Бойківщини).

В кінці XIX століття в деяких селах західної Бойківщини виконувався коровайний обряд. В окремих місцевостях (частина південної і центральної Бойківщини) за коровай правила звичайна хлібина, але в більшості коровай все ж пекли.

Створення і прикрашення весільного деревця стало невід’ємним атрибутом бойківського весілля. Його виготовляли переважно з верхівки сосни, увивали стрічками, м’ятою, колосками.

В день весілля молоді вставали до сходу сонця, йшли до церкви сповідатися. Одягали їх по приході з церкви дружки зі свашками в коморі, в супроводі пісень. Одягати повинні все нове, щоб чистими увійти в нове шлюбне життя. Молода, щоб їй все життя було легко, не одягала шийних прикрас. В окремих селах Бойківщини молода одягала парне число одягу, щоб “в парі прожити все життя”.

Урочистим був обряд одягання вінців молодим. Перед цим староста виголошував спеціальні прощі

від імені молодих, просив батьків, всю родину пробачити молодим всі провини і благословити під вінець.

Присутні цілували вінки, після чого їх клали на голови молодим. Посад молодих проходив в кожного окремо з церемоніями, головною серед яких було благословення родичів. Молоді йшли на посад з хлібом, інколи несли в руках тарілку з чаркою горілки. Мати обсівала їх зерном. Наречених садили в куті, під образами, на вивернутий вовною догори кожух – на посад.

Потім відбувався перехід молодого до молодої. Перед цим молодий “відкланювався” своїм батькам і родині. Це був своєрідний акт подяки родичам.

У молодої весільний почет молодого зустрічав опір: родичі молодої не хотіли її віддавати. Після своєрідних торгів, які супроводжувалися співом, сміхом і жартами, весільна дружина молодого заходила до хати. Молода або була захована в коморі (північно-західна Бойківщина), або сиділа за столом з обличчям, закритим хусткою (південно-східна Бойківщина). В першому випадку молоду викликали піснями з комори і відбувався обряд “підміни молодої” – спочатку гостям молодого приводили стару бабу, потім – маленьку дівчинку, а на третій раз – справжню молоду²⁶.

Обряд проводів молодої сповнений пережитками родових традицій. Староста перед входом вдаряв палицею по столу і звертався до присутніх: “Роде, схожайся! Буде ту молода дякувати за ваше годованне, бо той молодий хоче ся вибирати та й вашу дівку з собою брати, бо вона вже його, не ваша. Вона має охоту з ним йти, бо вона тут не була господинею, а так як звідси піде – газдинею буде, отже, хочеся родині поклонити”²⁷.

Обряд покривання молодої відбувався в домі молодої. Староста просив дозволу “почіпчити дівку на невістку, бо доступна стану малжонського”. Покривали її чіпцем або в коморі, або за столом. Чіпчила переважно мати молодого або свашка, одягаючи молодій на голову чепець, а зверху обвиваючи рантухом (рушникоподібний головний убір заміжньої жінки).

При обряді почіпчення дружба зарубував сокиру в стіну над головою молодої і прикріплював до неї дві свічки. Молода в цей час сиділа на мішку із збіжжям (північно-західна Бойківщина), сидлі, кожусі (центральна Бойківщина), на коновці, на ярмі (південна Бойківщина)²⁸.

На другий день весілля молодий йшов до родини молодої просити на “митвини”. Молоді з музикою і гостями йшли до річки. З повною коновкою води, в супроводі пісень, гості повертались додому, де молода кропила господарство, а свашки ладкали:

Кропит, невіста, кропит.
Де крапля води впаде –
Там пара волів встане²⁹.

Актом кроплення молода ніби закріплювала себе, як господиню, утверджувалася на правах дружини майбутнього господаря дому. В обряді митвин очисним началом виступає вода, яка до того ж виконувала і захисну дію.

Шлюбно-весільні обряди на Бойківщині пронизані глибокою архаїкою, від будь-якого дійства віє глибокою давниною, магією давніх часів, де вкраплення християнства органічно доповнюють прадавнє язичництво. Неоднорідність розвитку бойківського населення, віддаленість заселених територій від промислово-розвинутих центрів, шляхів сполучення і в зв'язку з цим – своєрідна відірваність від найновіших культурно-економічних надбань спричинили первинність давнього звичаєвого права серед інших інститутів. Як доказ цього – шлюби, укладені батьками. Це явище, фактично, має вираження і в інших регіонах України, але саме тут воно виявилось найвиразніше. Ще однією особливістю укладення шлюбу у бойків було надання землі дочкам в придане.

Своєрідністю весілля Карпатської зони є збереження групи охоронно-очисних обрядів, магічних засобів забезпечення багатства, плодючості. Традиційне бойківське весілля містить чимало рис східнослов'янської спільноти, що вказує, в першу чергу, на приналежність бойків до цієї гілки слов'ян. Але для даного регіону характерні і специфічні елементи, пов'язані з природними умовами, збереженням давніх галузей господарства, традиційним звичаєвим правом. Локальними особливостями Бойківщини є вірування у магічну обрядову силу часнику, барвінку, рути, очисного обряду митвин, замолодичення молодої, що сидить на ярмі, вивернутий кожух – гунька, по якому молоді йшли на посад або на якому сиділи (символ багатства).

Шлюб і весільні обряди на Бойківщині – це своєрідний синкретизм природного і духовного, релігійного і магічного, давнього і нового.

¹Бойківщина. / За ред. Ю. Гошка. – К., 1983. – С. 25.

²Там само. – С. 28.

³Ломова М.Т. Діяльність І.Я Франка як етнографа. – Львів, 1957. – С. 100.

⁴Вагилович І.В. Бойки, русько-слов'янський люд в Галичині. // “Жовтень”, 1978. – № 12. – С. 111.

⁵Наулко В.І. Культура і побут населення України. – К., 1993. – С. 27.

- ⁶Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди на Україні. – К., 1988. – С. 12.
- ⁷Зап. автор 12 серпня 2000 р. від Борис Калини 1936 р.н. (м. Сколе Львівської обл.)
- ⁸Зап. автор 15 вересня 2000 р. від Ціздин Марії 1925 р.н. (с. Труханів Сколівського р-ну Львівської обл.)
- ⁹Зап. автор 30 липня 2000 р. від Завадського Михайла 1922 р.н. (с. Нижнє Синьовидне Сколівського р-ну Львівської обл.)
- ¹⁰Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди на Україні. – С. 16.
- ¹¹Бойківщина. – С. 241.
- ¹²Зап. автор 12 липня 2000 р. від Юрків Анни 1914 р.н. (с. Нижнє Синьовидне Сколівського р-ну Львівської обл.)
- ¹³Бойківщина. – С. 241.
- ¹⁴Там само. – С. 241.
- ¹⁵Універсальний словник-енциклопедія. – К., 1999. – С. 889.
- ¹⁶Зап. автор 3 серпня 2000 р. від Ковальчук Марії 1920 р.н. (с. Плав'є Сколівського р-ну Львівської обл.)
- ¹⁷Зап. автор 29 липня 2000 р. від Попович Катерини 1903 р.н. (с. Нижнє Синьовидне Сколівського р-ну Львівської обл.)
- ¹⁸Бойківщина. – С. 243.
- ¹⁹Кузеля З. Бойківське весілля в Лавочнім. // Матеріали до українсько-руської етнології. – 1908. – Т. X. – С. 121.
- ²⁰Кміт Ю. Бойківське весілля в с. Гвіздци. // Матеріали до українсько-руської етнології. – Т. X. – С. 84.
- ²¹Левинський В. Бойківське весілля в Доброгостові. // Матеріали до українсько-руської етнології. – Т. X. – С. 102.
- ²²Гнатюк В. Бойківське весілля в Мшанци (Старосамбірського повіта) // Матеріали до українсько-руської етнології. – Т. X. – С. 1 – 2.
- ²³Зап. автор 18 липня 2000 р. від Андрушківа Миколи 1918 р.н. (с. Корчин Сколівського р-ну Львівської обл.)
- ²⁴Гнатюк В. Бойківське весілля в Мшанци (Старосамбірського повіту). – С. 5.
- ²⁵Зап. автор 18 липня 2000 р. від Сойки Марії 1910 р.н. (с. Корчин Сколівського р-ну Львівської обл.)
- ²⁶Дем'ян В. Традиційне бойківське весілля. // Народна творчість та етнографія. – 1960. – № 1. – С. 106.
- ²⁷Кузів І. Життє-буттє і обичаї гірського народу. // Зоря. – 1889, Т. 15 – 21. – С. 294.
- ²⁸Бойківщина. – С. 245.
- ²⁹Кузів І. Життє-буттє і обичаї гірського народу. – С. 318.